

SOCJOLOGIA PRAWA ZARYS WYKŁADU

4. WYDANIE
POSZERZONE I UAKTUALNIONE

Antoni Pieniążek
Małgorzata Stefaniuk

SERIA AKADEMICKA

LEX

a Wolters Kluwer business

SOCJOLOGIA PRAWA ZARYS WYKŁADU

4. WYDANIE
POSZERZONE I UAKTUALNIONE

Antoni Pieniążek
Małgorzata Stefaniuk

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

LEX

a Wolters Kluwer business

Warszawa 2014

Wydawca
Magdalena Przek-Ślesicka

Redaktor prowadzący
Joanna Maź

Opracowanie redakcyjne
Agnieszka Bąk

Łamanie
Wolters Kluwer

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by
Wolters Kluwer SA, 2014

ISBN: 978-83-264-3252-1
4. wydanie poszerzone i uaktualnione

Wydane przez:
Wolters Kluwer SA

Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 00, fax 22 535 81 35
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl
www.wolterskluwer.pl
księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Słowo wstępne	9
Przedmowa do wydania poszerzonego i uaktualnionego	11
Rozdział pierwszy	
Wprowadzenie do problematyki socjologicznej	13
1. Geneza socjologicznych zainteresowań społeczeństwem	13
2. Prekursorzy socjologii	16
2.1. Jan Baptysta Vico	16
2.2. Claude Henri de Saint-Simon	19
3. Klasycy socjologii jako przedstawiciele kierunków w historii myśli socjologicznej	21
3.1. Pozytywizm Augusta Comte'a	21
3.2. Ewolucjonizm Herberta Spencera	28
3.3. Psychologizm Vilfreda Pareta i jego teoria elit	35
4. Podstawowe pojęcia i konstrukcje socjologiczne	44
4.1. Pojęcie społeczeństwa	44
4.2. Struktura społeczna	45
4.3. Grupa społeczna i jej rodzaje	45
4.4. Sposoby ujęcia zbiorowości społecznych – nominalizm i realizm społeczny .	50
4.5. Teorie socjologiczne	51
Literatura (wybrane pozycje)	52
Rozdział drugi	
Prekursorzy socjologii prawa	54
1. Socjologowie – prekursorzy socjologii prawa	54
1.1. Wpływ Emila Durkheima na kształtowanie się socjologii prawa	54
1.2. Socjologia prawa Maxa Webera	65
2. Prawnicy – prekursorzy socjologii prawa	75
2.1. Friedrich Karl von Savigny	75
2.2. Jeremy Bentham	76
2.3. Rudolf Ihering	77
2.4. Eugen Ehrlich	78
2.5. Funkcjonalizm prawniczy	80
2.6. Skandynawski realizm prawniczy	83

Literatura (wybrane pozycje)	85
Rozdział trzeci	
Tradycje i rozwój socjologii prawa	87
1. Socjologia prawa na świecie	87
2. Socjologia prawa w Polsce	89
2.1. Tradycje socjologii prawa w Polsce	89
2.2. Socjologia prawa po II wojnie światowej	94
2.3. Polskie badania empiryczne prowadzone w ramach socjologii prawa – wybrane przykłady	98
Literatura (wybrane pozycje)	101
Rozdział czwarty	
Socjologia prawa jako nauka	104
1. Socjologiczna i prawnicza wersja socjologii prawa	104
2. Miejsce socjologii prawa w socjologii	105
3. Miejsce socjologii prawa w naukach prawnych	107
4. Różne ujęcia przedmiotu socjologii prawa	109
5. Socjologia prawa a nauki dogmatyczne	114
6. Socjologia prawa a teoria prawa i filozofia prawa	115
7. Socjologia prawa w dydaktyce akademickiej	116
Literatura (wybrane pozycje)	117
Rozdział piąty	
Metody w badaniach socjologiczno-prawnych	119
1. Wprowadzenie do problematyki metodologicznej	119
1.1. Pojęcie metody i techniki badawczej	119
1.2. Podejście ilościowe i jakościowe w badaniach socjologicznych	120
1.3. Procedury badawcze	120
1.4. Ograniczenia w stosowaniu metod socjologicznych do badania zjawisk prawnych	122
1.5. Próba reprezentatywna i jej znaczenie	122
2. Metody badawcze stosowane w badaniach socjologiczno-prawnych	125
2.1. Propozycje klasyfikacji – Adam Podgórecki, Zygmunt Ziemiński	125
2.2. Metody badania dokumentów	127
2.3. Obserwacja	129
2.4. Eksperyment	131
2.5. Ankieta i wywiad	133
2.6. Metody opracowywania danych – statystyczne i monograficzne	139
Literatura (wybrane pozycje)	140
Rozdział szósty	
Spółeczne działanie prawa	142
1. Pojęcie społecznego działania prawa	142
2. Teoria działania prawa Leona Petrażyckiego	145

3. Hipoteza trójstopniowego działania prawa Adama Podgóreckiego	154
3.1. Typ ustroju społeczno-gospodarczego	154
3.2. Typ podkultury prawnej	155
3.3. Typ osobowości	155
4. Informacyjne, motywacyjne i kontrolne działanie prawa w ujęciu Marii Boruckiej-Arctowej	156
4.1. Proces przekazywania informacji o normach prawnych	156
4.2. Motywacyjne działanie normy prawnej	159
4.3. Kontrolne działanie normy prawnej	161
Literatura (wybrane pozycje)	163

Rozdział siódmy

Świadomość prawna	165
1. Pojęcie świadomości prawnej	165
1.1. Świadomość prawna jako odmiana świadomości społecznej	165
1.2. Świadomość prawna a poczucie prawne	165
1.3. Przedmiot i podmiot świadomości prawnej	166
1.4. Świadomość prawna normatywna a świadomość prawna rzeczywista	167
2. Elementy składowe świadomości prawnej	167
2.1. Kontrowersje wokół elementów składowych świadomości prawnej	167
2.2. Znajomość prawa	168
2.3. Ocena prawa	172
2.4. Postawy wobec prawa	189
2.4.1. Pojęcie postawy i jej komponenty	189
2.4.2. Pojęcie postawy wobec prawa	191
2.4.3. Elementy składowe postaw wobec prawa	192
2.4.4. Charakterystyka poszczególnych postaw wobec prawa	195
2.5. Postulaty wobec prawa	205
3. Model kształtowania się świadomości prawnej	205
4. Kultura prawna	210
Literatura (wybrane pozycje)	217

Rozdział ósmy

Kontrola społeczna i kontrola prawna	221
1. Pojęcie kontroli społecznej i jej rodzaje	221
2. Socjalizacja	224
3. Rola norm prawnych w procesie kontroli społecznej	227
4. Przymus prawny	227
5. Dewiacje – wybrane teorie	233
5.1. Pojęcie dewiacji	233
5.2. Teoria anomii Roberta Mertona	233
5.3. Teoria podkultur dewiacyjnych Alberta Cohena	237
5.4. Teoria dewiacji Edwina Lemerta	239
5.5. Teoria zróżnicowanych powiązań Edwina H. Sutherlanda	240
5.6. Teoria dewiacji Trávisa Hirschiego	242

Literatura (wybrane pozycje)	243
Rozdział dziewiąty	
Polityka prawa, tworzenie i stosowanie prawa	246
1. Koncepcje polityki prawa	246
2. Tworzenie prawa i polityka tworzenia prawa	249
2.1. Koncepcje ograniczające rolę organów państwowych w tworzeniu prawa ...	249
2.2. Koncepcje woluntaryzmu prawodawczego państwa	251
2.3. Koncepcje racjonalnych działań prawodawczych	252
3. Stosowanie prawa	256
3.1. Pojęcie stosowania prawa	256
3.2. Model teoretyczny procesu stosowania prawa	258
4. Opinia publiczna a polityka prawa	261
Literatura (wybrane pozycje)	265
Rozdział dziesiąty	
Funkcje prawa. Prestiż prawa i prestiż zawodów prawniczych	267
1. Pojęcie funkcji prawa i ich klasyfikacja	267
2. Prestiż prawa i prestiż zawodów prawniczych	272
2.1. Prestiż prawa – pojęcie i procesy z nim związane	272
2.2. Prestiż zawodów prawniczych	274
Literatura (wybrane pozycje)	280

SŁOWO WSTĘPNE

Nikogo nie trzeba przekonywać, że obowiązujące prawo, będące przedmiotem studiów prawniczych, nie działa w próżni, ale w określonych realiach społecznych. Znajomość prawa i umiejętność egzegezy aktów prawnych nie jest wystarczająca w procesie edukacji prawniczej. Wyjście poza zamknięty świat przepisów prawnych pozwala przybliżyć prawnika do świata społecznego. Prawo jest niewątpliwie niezwykle ważnym elementem życia społecznego. Nie jest więc obojętne, jak działa ono w sferze realnej; jakie wywołuje skutki (zarówno te pożądane, jak i niepożądane); jakie wyobrażenia mają ludzie w stosunku do prawa; czy wyobrażenia te różnią się w ramach poszczególnych grup społecznych; jak realia społeczne wpływają na treść prawa i jaka jest skala tego wpływu; jak w realiach społecznych działają instytucje prawne, które często są jedynym źródłem informacji o obowiązującym prawie dla przeciętnego obywatela; jakie są sposoby informowania o prawie. Można mnożyć powyższe pytania, pamiętając jedynie, by odnosiły się one do dwustronnej w swoim charakterze relacji pomiędzy prawem a rzeczywistością społeczną.

Socjologia prawa, której instytucjonalizacja nastąpiła dopiero w latach 60. XX wieku, jest stosunkowo młodą dyscypliną, choć jej korzenie sięgają wieków wcześniejszych. Stąd też w niniejszym opracowaniu znalazł się rozdział poświęcony jej prekursorom. Socjologii prawa nie ominęły spory, charakterystyczne dla sytuacji, w której powstaje nowa dyscyplina, zaś nauki już powstałe chcą ją sobie podporządkować. Dlatego też w socjologii prawa doszło do wyodrębnienia się nurtu socjocentrycznego i prawnocentrycznego. Pierwszy ujmował tę dyscyplinę jako część socjologii, jedną z jej subdyscyplin, obok socjologii religii, organizacji, moralności, medycyny, miasta, przemysłu i wielu innych. Drugi zaś – traktował socjologię prawa jako część prawoznawstwa. Socjologia prawa stała się więc przedmiotem zainteresowania zarówno socjologów, jak i prawników. Fakt powyższy wpłynął w istotny sposób na konstrukcję przedstawianego opracowania. Konieczne było sięgnięcie do historii myśli socjologicznej – pokazanie poglądów bezpośrednich prekursorów socjologii (J.B. Vico, C.H. de Saint-Simon), badacza uważanego za jej „honorowego ojca” (A. Comte), najwybitniejszego przedstawiciela tzw. ewolucjonizmu w socjologii (H. Spencer), twórcy teorii elit (V. Pareto). Wybitni socjologowie, E. Durkheim i M. Weber zostali pokazani nie tylko jako przedstawiciele bardzo wpływowych kierunków w socjologii (socjologizmu i socjologii humanistycznej), ale również z punktu widzenia wpływu ich poglądów na socjologię prawa. Niezbędne stało się też zaprezentowanie podstawowych pojęć i problemów spotykanych w socjologii, takich jak pojęcie grupy społecznej, teoria socjologiczna i jej składniki czy klasycznego już sporu pomiędzy

nominalizmem a realizmem społecznym. Socjologia prawa w wersji prawniczej została przedstawiona w związku z koncepcją wielopłaszczyznowego badania prawa.

Pokazano również drogę instytucjonalizacji socjologii prawa na świecie i w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem dorobku naukowego i działań organizacyjnych polskich badaczy. Dorobek ich myśli odnaleźć można w zagadnieniach dotyczących metod badawczych stosowanych w socjologii prawa, koncepcji społecznego działania prawa (teoria działania prawa L. Petrażyckiego; hipoteza trójstopniowego działania prawa A. Podgóreckiego; informacyjne, motywacyjne i kontrolne działanie prawa w koncepcji M. Boruckiej-Arctowej), świadomości prawnej (zwłaszcza dorobek Zespołu Badań nad Świadomością Prawną Społeczeństwa Polskiego pod kierunkiem M. Boruckiej-Arctowej), postaw wobec norm społecznych (ze szczególnym uwzględnieniem norm prawnych), kontroli społecznej, socjalizacji, polityki prawa, funkcji prawa i jego prestiżu. Zaprezentowano również wybrane teorie dewiacji (o charakterze socjologicznym), ilustrujące tezę, iż zachowania niezgodne z normami społecznymi wywoływane są przez czynniki tkwiące w samym społeczeństwie.

Składając do druku niniejsze opracowanie, autorzy kierowali się przede wszystkim potrzebą jego udostępnienia studentom realizującym w programie studiów, zarówno na kierunku prawo, jak i na kierunku administracja, przedmiot socjologia prawa. Brak bazy podręcznikowej utrudniał należyte przygotowanie się do egzaminów, sięganie zaś do literatury przedmiotu jest tym trudniejsze, że większość pozycji nie była od wielu lat wznawiana.

Opracowanie, które przedstawiamy, nie pretenduje do rangi pracy o charakterze nowatorskim. Powstało w oparciu o wykłady i seminaria prowadzone w Zakładzie Socjologii Prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Zadanie zarysu wykładu ma polegać z jednej strony na spełnieniu roli przewodnika w procesie dydaktycznym, z drugiej zaś strony – ma ułatwić dalsze studia i badania. Temu ostatniemu zadaniu ma służyć wykaz wybranej literatury, umieszczony pod każdym z rozdziałów. Czy oczekiwania te zostaną spełnione, rozstrzygnie Czytelnik.

Socjologia prawa. Zarys wykładu nie wyczerpuje całości problematyki socjologii prawa. W dziesięciu rozdziałach omówione zostały podstawowe zagadnienia o charakterze teoretycznym. Niezbędnym uzupełnieniem wykładu powinny stać się ćwiczenia z tego przedmiotu, koncentrujące się przede wszystkim na przedstawieniu przykładów badań empirycznych, ilustrujących określone stanowiska teoretyczne.

Za pomoc w pracy nad gromadzeniem literatury przedmiotu dziękujemy pracownikowi Zakładu Socjologii Prawa – mgr. Sławomirowi Pilipcowi.

Autorzy

PRZEDMOWA DO WYDANIA POSZERZONEGO I UAKTUALNIONEGO

Po trzynastu latach od pierwszego wydania podręcznika *Socjologia prawa. Zarys wykładu* podjęta została decyzja o jego poprawieniu i uzupełnieniu. Złożyło się na to kilka przyczyn. Po pierwsze, potrzeba taka jest rezultatem przemyśleń samych autorów, którzy na strukturę opracowania i jego merytoryczną zawartość mogli popatrzeć z perspektywy, jaką daje upływ czasu oraz doświadczenie związane z praktyką dydaktyczną wykorzystującą podręcznik. Po drugie, ponowne odniesienie się do struktury podręcznika i jego treści spowodowane jest zamiarem uwzględnienia uwag zgłaszanych przez recenzentów podręcznika, współpracowników i samych studentów. Sugestie wymienionych osób przyczyniły się do ponownego przyjrzenia się podręcznikowi. Po trzecie, od pierwszego wydanie podręcznika pojawiły się nowe bądź zmodyfikowane czy nieco inaczej zaprezentowane koncepcje, które w istotny sposób mogą wpłynąć na istotę nauki socjologii prawa. Po czwarte zaś, niektóre części wymagały szerszego dopracowania niż to miało miejsce w pierwotnej wersji podręcznika.

Wersja, którą przedstawiamy Czytelnikowi, różni się od poprzednich, choć zmiany, jakich dokonano w obrębie podręcznika w niejednakowym stopniu dotyczą poszczególnych jego części. W każdym rozdziale staraliśmy się poprawić tekst pod względem stylistycznym czy uprościć czasem zbyt zawiły tok wywodu oraz uzupełnić niektóre zagadnienia. W niniejszym wydaniu pojawiła się również problematyka, której wcześniej nie podejmowano, np. pojęcie społecznego działania prawa czy przymusu prawnego.

Zmieniony został układ rozdziału pierwszego zatytułowanego „Wprowadzenie do problematyki socjologicznej”, w którym klasycy socjologii zostali przedstawieni jako przedstawiciele kierunków w historii myśli socjologicznej w celu pokazania głoszonych przez nich poglądów w szerszej perspektywie. Ponadto wyodrębnione zostały w ramach jednego z podrozdziałów pojęcia i zagadnienia socjologiczne, przydatne dla lepszego zrozumienia problematyki socjologicznoprawnej, zaprezentowanej w kolejnych częściach podręcznika.

Rozdział drugi („Prekursorzy socjologii prawa”) zachował swoją strukturę, ale uzupełniona została jego zawartość treściowa. Zwłaszcza prekursorzy socjologii prawa ze strony prawników zostali potraktowani nieco szerzej niż w pierwotnej wersji.

Rozdziały trzeci („Tradycje i rozwój socjologii prawa”) i czwarty („Socjologia prawa jako nauka”) zostały w znacznym stopniu zmodyfikowane. Nie tylko zamieniono ich kolejność, ale również ich wewnętrzną strukturę oraz zawartość merytoryczną. Nie negując wagi różnych koncepcji, które wyłoniły się u progu kształtowania się socjologii prawa jako odrębnej dyscypliny, postanowiliśmy je nieco ograniczyć, w porównaniu z poprzednimi wydaniem podręcznika, zwłaszcza w odniesieniu do tych pojawiających

się wówczas kontrowersji, które nie mają już dzisiaj istotnego znaczenia. W szczególności w omawianym rozdziale uzupełniono polskie badania empiryczne w zakresie socjologii prawa o nowe przykłady z ostatnich lat, jak też ukazano najnowsze koncepcje odnoszące się do roli, zadań i pozycji socjologii prawa wśród innych nauk. Dołączone zostały również zagadnienia poświęcone miejscu socjologii prawa w edukacji akademickiej.

Rozdział piąty („Metody badań socjologiczno-prawnych”) ma niezmienną strukturę, ale został uzupełniony, zwłaszcza w części dotyczącej różnic pomiędzy podejściem jakościowym a podejściem ilościowym w badaniach oraz procedury badawczej.

Rozdział szósty („Społeczne działanie prawa”) wzbogacony został o nowy podrozdział dotyczący pojęcia społecznego działania prawa.

Zmodyfikowano strukturę rozdziału siódmego („Świadomość prawna”), uzupełniono poruszane w nim zagadnienia o nowe treści, w tym o wyniki badań empirycznych dotyczących oceny prawa oraz dołączono do niego problematykę postaw wobec prawa, które w pierwotnej wersji podręcznika omawiane były w odrębnym rozdziale.

Rozdział ósmy („Kontrola społeczna i kontrola prawna”) zyskał nowy tytuł oraz został uzupełniony o problematykę przymusu prawnego.

W rozdziale dziewiątym („Polityka prawa, tworzenie i stosowanie prawa”) szerzej potraktowano zagadnienie opinii publicznej oraz nieco zredukowane zostały treści dotyczące koncepcji tworzenia prawa.

Rozdział dziesiąty („Funkcje prawa. Prestiż prawa i prestiż zawodów prawniczych”) poszerzył się o nowe zagadnienia dotyczące prestiżu zawodów prawniczych.

Ingerencja w treść podręcznika, poza zmianami wymienionymi wyżej, polegała również na: 1) uzupełnieniu literatury o te monografie, artykuły czy podręczniki, które jeszcze nie ukazały się w momencie pierwszego wydania bądź których wówczas nie znaliśmy; 2) poprawieniu błędów, których nie uniknięto w pierwotnej wersji podręcznika; 3) podaniu imion badaczy powołanych w podręczniku zamiast ich inicjałów (który to postulat zgłaszali studenci).

Mamy nadzieję, że przedstawione wydanie będzie lepsze od poprzedniego pod względem struktury, jasności języka i treści merytorycznej, a przez to w większym niż dotąd stopniu spełni oczekiwania Czytelników.

WPROWADZENIE DO PROBLEMATYKI SOCJOLOGICZNEJ

1. Geneza socjologicznych zainteresowań społeczeństwem

Wybitny polski socjolog i humanista Stanisław Ossowski zwrócił uwagę na to, że dzieła pochodzące z okresów minionych niejako przechowują dla współczesnych sposoby ujmowania rzeczywistości społecznej przez ówczesne środowiska. Gdybyśmy zechcieli tę myśl prześledzić, ustalając coś w rodzaju historii dyscypliny zwanej socjologią, moglibyśmy ująć ją na trzy różne sposoby (J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*, Warszawa 2002).

Po pierwsze – moglibyśmy interesować się tym, jak dokonywał się **rozwój aktywności poznawczej** dyscypliny naukowej zwanej socjologią i pokazać, czym zajmowali się „socjologowie”, mając na myśli osoby, które same uważały się za socjologów lub które tak postrzegano. Punktem wyjścia w tym ujęciu byłaby teoria A. Comte'a. Takie spojrzenie na socjologię z jednej strony poszerzałoby ją o zagadnienia, które do socjologii nie należą, a były przez „socjologów” podejmowane, z drugiej zaś – nie obejmowałoby tych wszystkich badaczy, dla których socjologia nie była głównym przedmiotem zainteresowania, ale poruszali oni, tak jak na przykład Karol Marks czy Sigmund Freud, istotne dla współczesnej socjologii zagadnienia.

Po drugie – odrębnie dałoby się ustalić, jak kształtował się w różnych przedziałach czasu **katalog problemów badawczych**, które były lub są obecnie przedmiotem zainteresowania socjologii. To drugie podejście przewyższa wady pierwszego, gdyż przedstawia problemy socjologiczne niezależnie od tego, przez kogo były one podejmowane, a więc nie ma znaczenia to, czy był to „socjolog”, czy filozof, polityk, psycholog. Oczywiście nie oznacza to, że z ujęciem takim nie wiążą się żadne problemy. Trudność polega na odpowiednim wyważeniu zasług dla rozwoju socjologii, tak, aby nie potraktować marginesowo niektórych badaczy, na przykład Augusta Comte'a. Poza tym nawet jeśli zastąpimy kryterium formalne, stosowane w ujęciu pierwszym, kryterium merytorycznym z tego drugiego ujęcia, pozostaje problem, różnie w poszczególnych szkołach socjologicznych ujmowany, co w istocie składa się na problematykę socjologiczną.

Po trzecie – dzieła pochodzące z okresów minionych mogą świadczyć o tym, **jak w przeszłości kształtowała się naukowa metoda badania** zjawisk społecznych. W tym ujęciu badane są jedynie te wypowiedzi dotyczące sposobu stawiania i rozwiązywania wskazanych problemów badawczych, które odpowiadają przyjętym standardom na-

ukowości. Jednakże również w tym ujęciu kwestia, co jest, a co nie jest naukowe, stanowi przedmiot zagadnień kontrowersyjnych, o które spierają się różne szkoły socjologiczne. Poza tym rozwój metody naukowej w socjologii jest ściśle związany z problematyką różnych innych dziedzin, stąd proces powstawania metody naukowej w socjologii nie może następować w próżni, ale w powiązaniu z problematyką filozoficzną czy polityczną.

Tak więc w pierwszym przypadku – ustalając rozwój aktywności poznawczej socjologii – mamy do czynienia z **historią socjologii**, w drugim, kiedy interesujemy się, jakie problemy społeczne zaprzętały w przeszłości uwagę badaczy, stając się ośrodkami ich zainteresowania – z **historią myśli socjologicznej**, a w trzecim, gdy zajmujemy się sposobami poznania rzeczywistości społecznej czy procesem doskonalenia metod badania zjawisk społecznych – z **historią analizy socjologicznej**.

Dla potrzeb niniejszych rozważań świadomie rezygnujemy z choćby krótkiego i pobieżnego analizowania i omawiania ważniejszych elementów historii socjologii, jak również historii analizy socjologicznej, zatrzymując się przy zagadnieniach historii myśli socjologicznej. Chcemy w ten sposób pokazać, jak zmieniały się zainteresowania życiem społecznym, zarówno przed wyodrębnieniem się w naukach społecznych dyscypliny naukowej zwanej socjologią, jak i po jej powstaniu.

Najpierw jednak warto wskazać, dlaczego socjologia jako nauka powstała dość późno, bo dopiero w połowie XIX wieku, pomimo że różne sfery życia zbiorowego od czasów najdawniejszych były przedmiotem teoretycznej refleksji. Przecież już Platon interesował się społeczeństwem, ale nie był socjologiem. Zdaniem Jana Szczepańskiego wynikało to z kilku przyczyn (*Socjologia. Rozwój problematyki i metod*, Warszawa 1967).

Po pierwsze, początkowo nie dostrzegano, że obok sformalizowanych przejawów życia społecznego, takich jak państwo, kościół czy różnego rodzaju zrzeszenia, należy zwrócić uwagę i poddać analizie to, co w społeczeństwie rodzi się spontanicznie (zbiegowisko, tłum, opinie, nastroje, poglądy). Do nowego spojrzenia na te niesformalizowane, zachodzące w społeczeństwie procesy przyczynili się twórcy reformacji, którzy odwoływali się do opinii publicznej, czyniąc z niej aktywną siłę społeczną.

Po drugie, brak było odpowiednich metod badawczych, które byłyby w stanie pomóc w poznaniu skomplikowanych zjawisk społecznych. Nieprzypadkowo przyznając A. Comte'owi honorowy tytuł „ojca socjologii”, podkreśla się jego wkład w określenie metod badawczych, jakimi może i powinna posługiwać się socjologia.

Po trzecie, aby doszło do powstania socjologii, konieczne było wykształcenie się i sprecyzowanie pojęcia społeczeństwa jako przedmiotu tejże nauki. Warto jednak zaznaczyć, że do dzisiaj nie jest to pojęcie jednoznacznie rozumiane, o czym będzie jeszcze bliżej mowa. Istotne jednak było oderwanie się pojęcia społeczeństwa od pojęcia państwa.

Przewycięzanie wyżej wskazanych problemów następowało w toku historycznego rozwoju.

Do czasu wyodrębnienia się socjologii jako dyscypliny naukowej zmiany w zainteresowaniu problematyką społeczeństwa miały iście epokowy czy wręcz rewolucyjny charakter (J. Szacki, *Historia myśli...*). Pierwsza taka rewolucja dokonuje się wtedy, gdy z doświadczanego pierwotnie jako całość porządku przyrodniczego wyodrębniony zostaje porządek ludzki. Druga rewolucja ma miejsce wtedy, gdy następuje wyraźne oddzielenie społeczeństwa od państwa. Z tego właśnie powodu szczególne znaczenie ma myśl spo-

leczna czasów nowożytnych, a zwłaszcza koncepcje wyjaśniające istotę i charakter państwa oraz władzy państwowej, pochodzące z XVII i XVIII wieku.

Trzecim, rewolucyjnym wręcz wydarzeniem w sposobie patrzenia na zjawiska i procesy społeczne było uczynienie ze społeczeństwa przedmiotu systematycznej refleksji, a także stworzenie nauki, której zadaniem jest wykrywanie praw i prawidłowości działających w tym społeczeństwie. Ta trzecia rewolucja dokonała się w państwie i społeczeństwie mającym za sobą wydarzenia rewolucji burżuazyjnych i balast wynikających z nich doświadczeń. W tym okresie należy szukać genezy socjologii jako dyscypliny naukowej, wyodrębnionej z innych nauk społecznych.

W okresie historycznym, w którym szukamy początków dyscypliny naukowej zwanej socjologią, jej podwaliny budowali myśliciele, z którymi stykamy się przy innych okazjach, z racji zainteresowań filozofią, historią doktryn polityczno-prawnych czy etyką. Dorobek pisarski, owe dzieła okresów minionych dla potrzeb socjologii odczytywać musimy ze specyficznego punktu odniesienia, który nie zadowoliłby ani prawnika, ani filozofa, ekonomisty czy historyka. Nazwiska te, które w socjologii przyjąć możemy dzisiaj za klasyczne, nie wnoszą do socjologii w charakterze dziedzictwa ani szczegółowych hipotez, ani też odnoszących się do społeczeństwa teorii, które można zweryfikować empirycznie. Dziedzictwem tych myślicieli są pewne modele niepodlegające żadnej bezpośredniej próbie weryfikacji pod kątem prawdziwości czy naukowości. Na przykład historia doktryn polityczno-prawnych uprawnia do upatrywania w teorii umowy społecznej elementów jej postępowości. Spoglądający na nią socjolog z metodologicznego punktu widzenia uznać ją musi za fałszywą.

Po trzeciej rewolucji w zakresie zainteresowania życiem społecznym, po powstaniu socjologii jako dyscypliny naukowej, której przedmiotem jest społeczeństwo oraz poszczególne jego instytucje, możemy mówić także o rewolucji czwartej. Jest nią niewątpliwie unaukowanie owej refleksji o społeczeństwie. Mamy na myśli wyznaczenie socjologii bardzo ścisłych rygorów formalnych, poddanie surowej kontroli danych empirycznych, którymi się posługuje, a nade wszystko oczyszczenie myślenia socjologicznego z pozostałości myślenia religijnego i filozoficznej spekulacji, będących domeną filozofii XVIII wieku.

Dalszy rozwój aktywności poznawczej, jak też kształtowanie się problemów badawczych, które stawały się przedmiotem zainteresowania dyscypliny nauk społecznych zwanej socjologią, następuje w XIX wieku. Jest to wiek, w którym mamy do czynienia z imponującymi postępami nauk historycznych, z przyznaniem tym naukom wysokiej rangi. Myśliciele tego okresu nie bez powodów o wieku XIX mówili jako o wieku historii, przeciwstawiając mu wiek XVIII, zwany wiekiem filozofii.

Opinie te, szczególnie intensywnie rozpowszechnione, mogły rodzić przekonanie, że Oświecenie pozbawione było zainteresowań historycznych. Byłaby to opinia nie do końca prawdziwa. Różnica tkwiła w tym, że zainteresowania historyczne w XIX wieku były bardziej masowe, widoczne w wielu obszarach życia społecznego, w publicystyce, literaturze itp. Ponadto w wieku XIX obserwujemy schyłek zainteresowania historią pragmatyczną, a jej miejsce zajmuje historiografia wyjaśniająca procesy dziejowe, odkrywanie rządzących nimi praw, wskazywanie zasadniczych tendencji rozwojowych społeczeństwa. Oprócz tego w XIX wieku zmienia się miejsce historii w całokształcie poglądów na świat społeczny. W wieku XVIII historia odgrywała służebną rolę wobec filozofii, która

SOCJOLOGIA PRAWA

ZARYS WYKŁADU

Antoni Pieniążek – doktor habilitowany nauk prawnych; profesor nadzwyczajny Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, profesor nadzwyczajny Wyższej Szkoły Prawa i Administracji w Przemyslu Wydział Zamiejscowy w Rzeszowie; były dziekan Wydziału Prawa i Administracji UMCS w Lublinie; autor publikacji z zakresu socjologii prawa oraz teorii państwa i prawa.

Małgorzata Stefaniuk – doktor habilitowany nauk prawnych; kierownik Zakładu Socjologii Prawa w Instytucie Historii i Teorii Państwa i Prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, wykładowca w Wyższej Szkole Przedsiębiorczości i Administracji w Lublinie; prodziekan Wydziału Prawa i Administracji UMCS w Lublinie.

■ Podręcznik przedstawia najważniejsze zagadnienia o charakterze teoretycznym z zakresu socjologii prawa. W książce omówiono m.in.:

- dorobek naukowy prekursorów socjologii prawa i ich następców,
- metody w badaniach socjologiczno-prawnych,
- kwestię społecznego działania prawa i świadomości prawnej,
- politykę prawa, jego tworzenie i stosowanie,
- funkcje prawa,
- pojęcie prestiżu prawa i zawodów prawniczych.

■ W publikacji zaprezentowano wyniki badań empirycznych, w tym badań opinii publicznej, będące ilustracją dla opisywanych zagadnień. Dodatkowo na końcu każdego rozdziału zamieszczono szczegółowy i obszerny wykaz najważniejszej literatury przedmiotu.

■ Książka przeznaczona jest w szczególności dla studentów prawa i socjologii, a także osób zainteresowanych związkami między prawem a rzeczywistością społeczną.

ISBN 978-83-264-3252-1

9 788326 432521

Cena 49 zł
(w tym 5% VAT)

Zamówienia:

infolinia 801 04 45 45, fax 22 535 80 01

zamowienia.książki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

9 788326 432521 M04P01